

Орлик Світлана
Кропивницький, Україна
ORCID: 0000-0002-6280-9273

Кашиперський Володимир
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0633-8347

ДО ПИТАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ НА ТЕРИТОРІЇ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» (1941–1944)

TO THE QUESTION OF THE MONEY CIRCULATION ON THE TERRITORY OF THE REICH COMMISSARY OF UKRAINE (1941–1944)

Окуповані гітлерівською Німеччиною території Наддніпрянської України, які входили до райхкомісаріату «Україна» (далі – Р.У.), знаходилися у полі економічних інтересів Третього райху, які не могли реалізовуватися без встановлення прообразу грошової системи на її території. Засобами цього фантому планувалося задарма використовувати матеріальні і людські ресурси з українських земель¹⁰⁷.

Першого року війни (червень 1941 р. – червень 1942 р.) на території українських земель, які належали до цивільного управління окупованими територіями Р.У., у грошовому обігу використовувалися:

- окупаційні (військові) білети імперських кредитних кас єдиного зразка для всіх окупованих територій: райхсмарки номіналом 1, 2, 5, 20, 50 та райхспфеніги номіналом 50, а також розмінна монета номіналом 5, 10 райхспфенігів;
- радянські рублі та червінці, а також розмінна монета всіх номіналів, що залишилися в населення, та ті грошові кошти, які не встигла вивезти під час відступу радянська влада. Встановлено курс обміну: 10 руб. = 1 окупаційній марці;
- повновартісні німецькі райхсмарки (райхсбанкноти) (емісії 1924–1942 рр.) номіналами 5, 10, 20, 50, 100 та 1000 і рентенмарки (емісії 1923–1937 рр.) номіналами 1, 2, 5, 10, 50, 100, 500 та 1000;
- грошові знаки країн-союзниць Німеччини, які завозилися військовими (угорські пеньго, італійські ліри тощо).

Безконтрольний випуск окупаційної райхсмарки і постачання фальшивих радянських грошей підривали авторитет радянської грошової системи.

Через відсутність можливостей забезпечити господарські потреби окупованих територій грошовою масою німецька влада певний час вимушена була залишати «законним платіжним засобом» радянські червінці (емісії 1938 р.), на номіналах яких на аверсі крупним планом зображено портрет ненависного їй вождя радянського більшовизму В.І. Леніна.

До кінця 1941 р. фашистська влада планувала вилучити радянські грошові знаки шляхом заміни на окупаційні рублі і червінці нового зразка. У Берліні

¹⁰⁷ Орлик С.В., Москалюк М.М. Фінансова політика російського та нацистського урядів на окупованій території Східної Галичини в роки Першої та Другої світових воєн: порівняльний аспект. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія: Історичні науки. 2019. Вип. 43. С.119–131.

були віддруковані пробні зразки цих грошей, але «через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була»¹⁰⁸. Проте, якщо порівняти зазначені пілотні зразки 1941р., у яких зберігалася назва грошових знаків СРСР – «рублі» і «червінці» – і більшість написів було здійснено російською мовою, а на реверсі банкноти десятьма мовами народів Радянського Союзу зазначено її номінал, то це може свідчити про те, що зазначені грошові знаки готували для обігу не лише для окупованої України, а й для інших захоплених союзних республік. Такий підхід ішов у розріз із недовготривалою лицемірною політикою загравання до українців, підтримуючи їхній потяг до незалежності. Тож подальша розробка форми та змісту грошей, які планувалися до обігу виключно на території Р.У., мала враховувати особливості ведення господарства та мови місцевого населення, що дало б підстави підтримати ілюзію існування бажаної національної грошової одиниці, але в рамках протекторату Третього райху.

Після відкриття у березні 1942 р. в м. Рівному Центрального емісійного банку України та його філій, вже 5 березня було ухвалено оновлений дизайн банкнот та прийнято нову назву грошової одиниці, яка записувалася українською і німецькою мовами, – карбованець (далі – крб.). Друк банкнот було розпочато 10 березня 1942 р. (зазначену дату відображено на аверсі банкноти як офіційну дату емісії ЦЕБУ в м. Рівне), а в обіг їх було випущено з 1 червня цього ж року. Банкноти нових грошей мали номінали 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200 та 500 крб. В обіг не потрапили банкноти номіналу 2 карбованці. Встановлено курс обміну: 1 крб. = 1 радянському рублю; 1 райхсмарка = 10 крб.

Описуючи вигляд нових окупаційних карбованців, газета «Волинь» у червні 1942 р. повідомляла: «Один карбованець має вартість одного рубля. <...> Величина банкноти від 6,14×18,5 см. при 5 крб. зростає до 10,4 × 18,5 см. при 500 крб. Всі банкноти мають на правому боці заголовної сторінки образ голови а саме голову дитини (5 крб.), сільської робітниці (10 крб.), робітника промисловості, шахтаря (50 крб.), моряка (100 крб.) і хіміка (500 крб.). Кожний банкнот має інший тон кольору. Наддрук є при 5 крб. сірий і брунатний, при 10 крб. оливний і червоно-брунатний, при 20 крб. брунатний і сірий, при 50 крб. брунатний і зелений, при 100 крб. оливно-зелений і голубо-чорний, при 500 крб. фіолетовий і оливково-зелений. Банкноти є описані на передній сторінці в німецькій і на звороті в німецькій і українській мовах»¹⁰⁹. У цій же статті повідомлялося, що «спочатку буде випущено в обіг банкноти на 5, 10, 20, 50, 100 та 500 карбованців (кар.)»¹¹⁰. Загальний обсяг випуску окупаційних грошей, включно по 1 січня 1944 р., склав 1195 млн. карбованців¹¹¹.

У зв'язку із запровадженням нових грошових знаків німецькою

¹⁰⁸ Шуст Р. Нумізматики: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. К.: Знання, 2009. С.309.

¹⁰⁹ Нові банкноти Центрального Банку України // *Волинь*. 1942. URL: https://radiotrek.rv.ua/articles/leonid_kravchuk_zarobyv_pershii_svoi_groshi_pid_rivnym_shche_za_chasiv_okupatsii_1942r_223243.html

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Ветров І. Фінансова політика нацистської Німеччини та держав-сателітів на окупованій території України (1939–1944 рр.). *Архіви окупації 1941–1944/ Держ. комітет архівів України*. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. С. 780.

окупаційною владою зроблено розпорядження про обмін радянських грошей, у яких номінал 5 і вище, у терміни до 25 липня 1942 р. Таким чином, з цієї дати до кінця нацистської окупації 1944 р. на захоплених територіях України, які знаходилися в управлінні Р.У., поряд із окупаційними карбованцями в грошовому обігу застосовувалися радянські гроші номіналом 1 та 3 руб., окупаційні райхсмарки та повноцінні німецькі марки всіх можливих номіналів.

Література

1. Ветров І. Фінансова політика нацистської Німеччини та держав-сателітів на окупованій території України (1939–1944 рр.). *Архіви окупації 1941–1944 р. Держ. комітет архівів України*. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. С. 774–782.
2. Нові банкноти Центрального Банку України. *Волинь*. 1942. URL: https://radiotrek.rv.ua/articles/leonid_kravchuk_zarobyv_pershii_svoi_groshi_pid_rivnym_shche_za_chasiv_okupatsii_1942r_223243.html
3. Орлик С.В., Москалюк М.М. Фінансова політика російського та нацистського урядів на окупованій території Східної Галичини в роки Першої та Другої світових воєн: порівняльний аспект. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Історичні науки*. 2019. Вип.43. С. 119–131. DOI10.31909/26168774.2019-(43)-13
4. Шуст Р. Нумізматики: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. К. : Знання, 2009. 376 с.